

yük bir ihtimalle İskender Paşa için inşa edilen bu türbede paşanın mezarı bulunmamaktadır. İskender Paşa 979 (1571) yılında İstanbul'da ölmüş ve Kanlıca'da İskender Paşa Külliyesi içindeki türbeye gömülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Emîrî, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, İstanbul 1328, I, 16 vd.; Basri Konyar, *Dişarbakır Yıllığı*, Ankara 1936, III, 197, rs. 113; Bedri Günkut, *Dişarbakır Tarihi*, Dişarbakır 1937, s. 121; Gabriel, *Voyages*, s. 200; Rifkı Melûl Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri*, Ankara 1961, s. 27; Şevket Beysanoğlu, *Kısaltılmış Dişarbakır Tarihi ve Âbideleri*, İstanbul 1963, s. 132; a.m.f., *Anıtları ve Kitâbeleriyle Dişarbakır Tarihi*, Ankara 1990, II, 568-572, rs. 171-172; *Dişarbakır* (haz. Remzi Balın), İstanbul 1966, s. 36; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 310; Metin Sözen, *Dişarbakır'da Türk Mimarisi*, İstanbul 1971, s. 81-85, 177-179, rs. 19, 47; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 250, 260, 282; Orhan Cezmi Tuncer, *Dişarbakır Camileri*, Dişarbakır 1996, s. 140-144, 318-319.

ENİS KARAKAYA

İSKENDER PAŞA KÜLLİYESİ

Artvin'in
Ardanuç Kalesi'nde
XVI. yüzyılda yapılmış olan külliye.

Artvin ilinde Ardanuç ilçesinin eski merkezinde yer alan külliye cami, medrese, arasta, çeşme ve üç türbeden meydana gelmiştir. Caminin güneyi ve batısında zamanla oluşan bir hazire mevcuttur.

Kayıtlara göre cami, ilk defa VII. yüzyılda Hz. Osman döneminde yöreye geçici olarak hâkim olan müslüman Araplar tarafından inşa edilmiştir. Orijinal şekli bilinmeyen bu yapı Akkoyunlular'dan sonra kullanılamaz hale gelmiştir. 958'de (1551) Ardanuç Kalesi'ni fethedip Osmanlı hâkimiyetini sağlayan Erzurum Beylerbeyi

Çerkez İskender Paşa tarafından 960 (1553) yılında cami onarılarak ibadete açılmış ve buraya çeşitli gelirler vakfedilmiştir. Kapalı mekânında bulunan 1281 (1864-65) tarihli kitâbeye göre bina, Süleyman Paşa'nın önderliğinde Hasan Efendi tarafından esaslı bir şekilde yeniden tamir ettirilmiştir. Rus işgali sırasında minaresi yıkılan ve bir süre depo olarak kullanılan yapı günümüzde ibadete açık olup onarıma muhtaçtır.

Moloz taşla inşa edilen yapının kuzeyinde iki katlı ahşap son cemaat yeri mevcuttur. Alt katı üç, üst katı tek bölümlü olarak ele alınan son cemaat yeri ahşap direk ve kirişlere sahiptir ve düz tavanlıdır. Alt katta solda bağdâdî olarak yapılmış, bugün Kur'an kursu olarak kullanılan bir oda vardır. Batıda sonradan yapıya bitişik halde inşa edilen Hatice Hanım Türbesi bulunmaktadır. Doğuda odanın yanında yer alan ahşap merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Üst kat üç yönden ahşap korkulukla çevrili olup dışa açıktır. Ekseninde görülen ve harime geçişi sağlayan kapının basık kemerli bir açıklığı vardır. Kapının etrafı silmelerle çevrelenerek dikdörtgen içine alınmış olup üstte iki kademeli bir tepelik mevcuttur.

Harim güneye doğru genişleyen kareye yakın dörtgen plana sahiptir. Yapının üstü, son cemaat yerini de içine alacak şekilde üzeri alaturka kiremit kaplı kırma çatı ile örtüdür. Ahşap tavanlı harimin ortasında dört ahşap sütunla taşınan ve kirişlere oturan 6 m. çapında ahşap kubbe vardır. Mekânı aydınlatan pencereler her cephede altta iki, üstte iki olmak üzere dörder adettir. Dikdörtgen açıklıklı ve söveli olan bu pencerelerden alt sıradakiler daha büyük ve içten yuvarlak kemerli olarak ele alınmıştır. Harimin kuzeyinde, kapının iki yanında kot farkı ile ze-

minden ayrılan ve ahşap korkuluklarla çevrelenen mahfiller dışında bir de üst kat mahfili bulunmaktadır. Ahşap direk ve kirişlere oturan üst katın eksende öne doğru düz çıkma yapan köşk kısmı vardır. İçte solda yer alan ahşap, dışta ise kuzeydoğu köşede mevcut taş merdivenlerle buraya çıkılmaktadır. Ekseninde bulunan alçı mihrap süslemesiz olup dikdörtgen çerçeve içine alınmış yarım daire şeklinde bir nişe sahiptir. Üzeri boyanmış olan ahşap minberin ise herhangi bir özelliği yoktur.

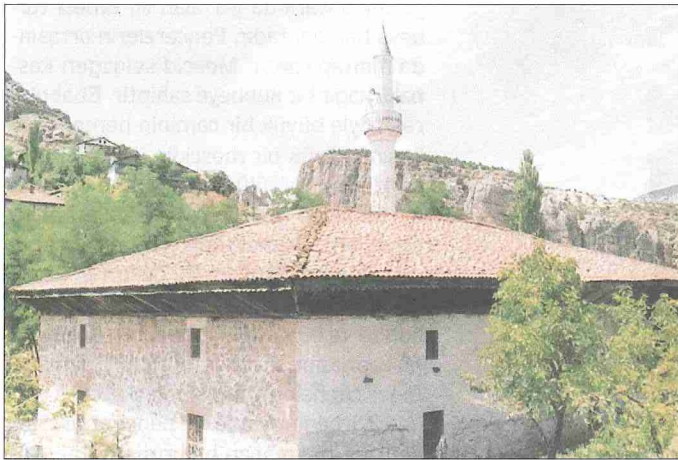
İç mekândaki zengin ahşap işçiliğinin yanında yapıda özellikle kubbenin de bulunduğu tavanda itinalı ve diğerlerine göre daha eski kalem işi süslemeler vardır. Kubbeyi taşıyan kirişlerin alt ve yan yüzeylerinde ve köşeliklerinde, sarı renkli zemin üzerine iki sıradan oluşan açık yeşil renklerle boyanmış baklava dilimleri, iç kısımda üçlü dairelerden oluşan kalem işi süslemeler görülmektedir. Köşeliklerinde ise çiçeklerden meydana gelen zengin kalem işi süslemelerin yanı sıra kubbe eteğinde tek sıradan oluşan çiçek dizisi yer almaktadır. Harimin kuzeybatı köşesinde duvar üzerinde bulunan ahşap minare son yüzyılda yapılmış olup beyaz yağlı boya ile boyalıdır. Silindirik gövdeli, tek şerefeli ve konik külâhlı minareye mahfilden çıkılmaktadır.

1553 yılında İskender Paşa tarafından yaptırıldığı kabul edilen medrese günümüze ulaşmamıştır. Bazı araştırmacılar, bugün caminin kuzeyinde bulunan ve bir yapının güney duvarı olduğu anlaşılan kalıntının aslında medresenin güney duvarı olduğunu kabul etmektedir (*Türkiye'de Vakıf Âbideler ve Eski Eserler*, I, 756). Büyük bir kısmı tamamen yıkılmış olan medresenin yerine bugün bir ev inşa edilmiştir.

Arasta, caminin 200 m. kadar uzağında yer almakta olup sokağın iki yanına sıralanan dükkânlardan meydana gelmiştir. Moloz taşla inşa edilen dükkânların önleri açık ve üzerleri beşik tonozlarla örtülüdür. Çoğu yıkılmış olan dükkânlardan sadece yedi tanesi mevcuttur.

Caminin önünde yer alan çeşmenin Yusuf Paşa'nın eşi Hatice Hanım tarafından yaptırılmış olduğu kitâbesinden anlaşılmaktadır. Bu hanımın türbeye adını veren Hatice Hanım olduğu kabul edilmektedir (a.g.e., I, 756).

Caminin batısında bulunan üç türbe iki grup halinde düzenlenmiştir. Bunlardan caminin kuzeybatı köşesinde son cemaat

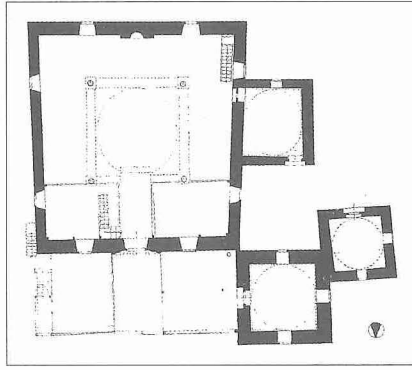

İskender
Paşa
Camii –
Ardanuç /
Artvin

yerinin batı kenarını kapatan yapı Hatice Hanım Türbesi, bu türbenin güneybatı köşesinde Ali Paşa Türbesi ve caminin batı cephesine bitişik bulunan yapı ise Süleyman Paşa Türbesi'dir. Her üç türbe de muhtemelen XVIII. yüzyılda inşa edilmiştir.

Son cemaat yerinin batı kenarında yapıya bitişik olarak yer alan Hatice Hanım Türbesi diğer iki türbeden daha büyük ve muhtemelen de daha erken tarihlidir. Dıştan 6,90 x 6,90 m. ölçülerinde kare plana sahip türbe pandantiflerle geçişi sağlanan bir kubbe ile örtülmüştür. Son cemaat yerine bakan doğu cephesinin orta ekseninde basık kemerli ve tek ahşap kanatlı kapı açıklığı üstten yuvarlak kemerli bir niş içerisine alınmıştır. Alınlığında tarih vermeyen Osmanlıca kitâbe bulunmaktadır. Güney, batı ve kuzey cephelelerinde orta eksenin alt seviyesinde taş söveli ve dikdörtgen açıklıklı birer pencere, üstünde ise birer küçük yuvarlak pencere yer almaktadır. İçerisinde şâhidesiz iki mezar bulunan yapıda süsleme yoktur. Yapının 1 m. kalınlığındaki duvarları dolgu duvar tekniğinde örülmüştür. Kapı ve pencerelerde düzgün kesme taş, kubbede tuğla, cephe kaplamalarında herhangi bir özelliği olmayan moloz taş kullanılmıştır. Doğu cephesi sıvanarak badalanmış, kubbe de betonla sıvanarak koruma altına alınmıştır.

Ali Paşa Türbesi, Hatice Hanım Türbesi'nin güneybatı köşesine bitişik olarak inşa edilmiştir. Yapı dıştan 5,25 x 5,25 m. ölçülerinde kare plana sahiptir. Güney cephesinin orta ekseninde bir niş içinde yer alan tek ahşap kanatlı ve yuvarlak kemerli kapı bulunmaktadır. Batı ve kuzey cephelelerinde ise birer adet dikdörtgen açıklıklı pencere yer almaktadır. İçinde mezar bulunmayan yapının üzeri pandantifle geçişi sağlanan kubbeyle örtülmüştür. Oldukça sade olan türbe, malzeme

İskender Paşa Camii ve Türbesi'nin planı

ve teknik açısından Hatice Hanım Türbesi ile aynı olup yalnızca duvarları daha incedir. Kubbesi dıştan betonla sıvanarak koruma altına alınan yapı onarıma muhtaçtır.

Caminin batı duvarına bitişik olarak yer alan Süleyman Paşa Türbesi, dıştan 6,25 x 6,25 m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantiflerle geçişi sağlanan kubbeyle örtülmüştür. Yapının doğu cephesi camiyle ortak duvara sahiptir. Bu duvarın güneyinde harime açılan dikdörtgen bir pencere mevcuttur. Güney cephesinin orta ekseninde alttaki büyük ve dikdörtgen, üstteki küçük ve kare şeklinde iki pencereye karşılık batı cephesinde herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Kuzey cephesinin batı köşesinde yuvarlak kemerli niş içinde ele alınan kapı tek ahşap kanatlıdır. İçeride dört adet şâhidesiz mezar olan yapı süslemesizdir. Yapı malzeme ve teknik açısından diğer iki türbeye benzerlik göstermektedir, ancak farklı duvar kalınlıklarına sahiptir. Kubbe dıştan betonla sıvanarak koruma altına alınmış olup yapı bakımsızdır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Osmanlıların Kafkas Eellerini Fethi*, Ankara 1976, s. 160-249; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1983, I, 754-756; Reşid İskenderoğlu, *Beglerbeği Gazi İskender Paşa*, Ankara 1989, s. 11-12; Robert W. Edwards, "The Fortifications of Artvin: A Second Preliminary Report on the Marclands of Northeast Turkey", *Dumbarton Oaks Papers*, sy. 40, Washington 1986, s. 171-174; "Artvin", *YA*, II, 904 vd.

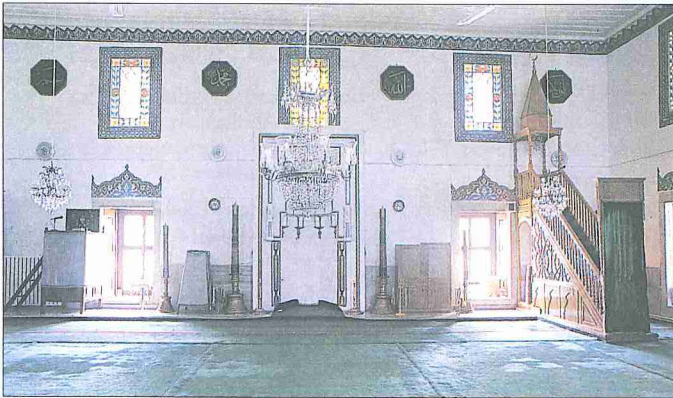
OSMAN AYTEKİN

İSKENDER PAŞA KÜLLİYESİ

Kanlıca'da
Mimar Sinan'ın eseri olan
bir külliye.

İstanbul'un Beykoz ilçesine bağlı Kanlıca semtinde ve iskele meydanında bulunmaktadır. Orijinal tasarımına göre cami, medrese, türbe ve hamamdan meydana gelen külliye tamamı Mimar Sinan'ın eseri olup bânisi "Magosa fâtihi" lakabı ile meşhur, Kanûnî Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinin devlet ricâlinden Gazi İskender Paşa'dır. Günümüzde külliye ayakta kalan kısımlar cami ve türbedir. 1917 yılında geçirdiği yangın sonrası harap bir duruma gelen hamam, 1925'te Üsküdar-Beykoz yolunun genişletilmesi çalışmaları kapsamında külliye çevre duvarları, üç adet avlu kapısı, mihrap duvarının arkasında yer alan ahşap imam meşrutası, yanındaki imaret ve camiyi üç yönden çevreleyen hazîre ile birlikte ortadan kaldırılmıştır. *Hadîkatü'l-cevâmi*'de (II, 161) Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'nin caminin sağ tarafında medfun olduğu yazılıdır. İçinde Abdullah Efendi ve eşi Afife Hanım'ın mezarlarının da bulunduğu hazîredeki mezar taşları Kanlıca Mezarlığı'na nakledilmiştir. Mimar Sinan'a ait eserlerin dökümünün yapıldığı tezkiyelerde adı geçmesine rağmen caminin çevresinde külliye bir birimi olan medresenin izine rastlanmamıştır. Ancak caminin doğusunda XIX. yüzyıl sonunda tâdil edilerek ilkökula, 1938'den sonra tekrar tâdil edilerek karakola dönüştürülen bir sıbyan mektebinin varlığı bilinmekte, bunun da tezkiyelerde medrese diye adlandırılan yapı olduğu tahmin edilmektedir.

Enine dikdörtgen planlı, kâgir bir harimle sonradan ahşapla kapatılmış bir son cemaat yerinden meydana gelen cami Mimar Sinan'ın çatılı camilerindedir. Caminin duvarları moloz küfeki taşı ile örülmüş olup cephelelerde klasik Osmanlı

Kanlıca İskender Paşa Camii'nin içinden bir görünüşü